# TADBIRKORLIK VA KICHIK BIZNES IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

**Ashurova Nargiza Chori qizi**
Turizm va mehmondo‘stlik ta’lim yo‘nalishi
2-kurs magistranti,
E-mail:ashurovanargiza555@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.22179644

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotini rivojlantirishga ta’sir etuvchi iqtisodiy, institutsional, ijtimoiy, huquqiy va innovatsion omillar ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot davomida tadbirkorlikning milliy iqtisodiyotdagi o‘rni, kichik biznesning iqtisodiy o‘sish, bandlikni ta’minlash va raqobatbardoshlikni oshirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, tadbirkorlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi davlat siyosati, moliyaviy qo‘llab-quvvatlash tizimi, raqamli iqtisodiyot, inson kapitali va innovatsion infratuzilmaning roli baholangan. Tadqiqot natijasida tadbirkorlik muhitini takomillashtirish, biznes yuritish sharoitlarini yaxshilash va kichik biznes subyektlarining barqaror rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.
**Kalit so‘zlar:** tadbirkorlik, kichik biznes, iqtisodiy rivojlanish, biznes muhiti, innovatsiyalar, raqamli iqtisodiyot, investitsiyalar, inson kapitali, institutsional muhit, davlat qo‘llab-quvvatlashi, raqobatbardoshlik, bandlik.

**Abstract.** This article scientifically analyzes the economic, institutional, social, legal and innovative factors affecting the development of entrepreneurship and small business economy. The study highlights the role of entrepreneurship in the national economy, the importance of small business in economic growth, ensuring employment and increasing competitiveness. It also assesses the role of state policy, financial support system, digital economy, human capital and innovative infrastructure in the development of entrepreneurship. As a result of the study, scientific and practical recommendations were developed to improve the business environment, improve business conditions and ensure the sustainable development of small business entities.
**Key words:** entrepreneurship, small business, economic development, business environment, innovations, digital economy, investments, human capital, institutional environment, state support, competitiveness, employment.

**Аннотация.** В данной статье проводится научный анализ экономических, институциональных, социальных, правовых и инновационных факторов, влияющих на развитие предпринимательства и экономики малого бизнеса. В исследовании освещается роль предпринимательства в национальной экономике, важность малого бизнеса для экономического роста, обеспечения занятости и повышения конкурентоспособности. Также оценивается роль государственной политики, системы финансовой поддержки, цифровой экономики, человеческого капитала и

инновационной инфраструктуры в развитии предпринимательства. По результатам исследования разработаны научно-практические рекомендации по улучшению деловой среды, повышению условий ведения бизнеса и обеспечению устойчивого развития субъектов малого бизнеса.

**Ключевые слова:** предпринимательство, малый бизнес, экономическое развитие, деловая среда, инновации, цифровая экономика, инвестиции, человеческий капитал, институциональная среда, государственная поддержка, конкурентоспособность, занятость.

**Kirish.** XXI asrda jahon iqtisodiyoti raqamli transformatsiya, globallashuv, innovatsion rivojlanish va bilimlarga asoslangan iqtisodiyot tamoyillarining keng joriy etilishi bilan tavsiflanmoqda. Bunday sharoitda tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiy o‘sishni ta’minlovchi, yangi ish o‘rinlarini yaratuvchi, innovatsiyalarni rag‘batlantiruvchi hamda milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiruvchi eng muhim iqtisodiy institutlardan biriga aylandi. Ko‘plab rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, barqaror iqtisodiy taraqqiyotga erishishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi tobora ortib bormoqda. Shu bois tadbirkorlikni rivojlantirish omillarini chuqur ilmiy o‘rganish va ularning iqtisodiy samaradorlikka ta’sirini baholash iqtisodiyot nazariyasi hamda amaliyotining dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Jahon amaliyotida kichik biznes iqtisodiyotning eng moslashuvchan va innovatsion sektori sifatida e’tirof etiladi. U bozor talabidagi o‘zgarishlarga tez moslashishi, ishlab chiqarish xarajatlarini nisbatan samarali boshqarishi, mahalliy resurslardan oqilona foydalanishi va yangi biznes g‘oyalarini tezkor amalga oshirishi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, kichik biznes subyektlari yangi ish o‘rinlarini yaratish, eksport salohiyatini oshirish, mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirish, hududlar iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish hamda aholi daromadlarini ko‘paytirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli ko‘plab davlatlarda tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, biznes yuritish muhitini yaxshilash va innovatsion korxonalarni rag‘batlantirish iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishiga aylangan. Tadbirkorlikni rivojlantirishga ta’sir etuvchi omillar ko‘p qirrali bo‘lib, ular iqtisodiy, institutsional, huquqiy, ijtimoiy, texnologik va tashqi iqtisodiy omillarni o‘z ichiga oladi. Ushbu omillar bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning uyg‘un rivojlanishi tadbirkorlik subyektlarining samarali faoliyat yuritishi uchun zarur sharoit yaratadi. Masalan, makroiqtisodiy barqarorlik, inflyatsiyaning nazorat qilinishi, qulay soliq siyosati va moliyaviy resurslarga erkin kirish imkoniyati tadbirkorlikning iqtisodiy asoslarini mustahkamlasa, mulk huquqining himoyasi, shaffof davlat boshqaruvi va samarali sud-huquq tizimi biznes yuritish xavfsizligini ta’minlaydi. Shu bilan birga, inson kapitalining rivojlanganligi, zamonaviy ta’lim tizimi va tadbirkorlik madaniyati iqtisodiy tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlovchi muhim ijtimoiy omillar sifatida namoyon bo‘ladi. Iqtisodiy nazariyada tadbirkorlikni rivojlantirish omillari turli ilmiy maktablar tomonidan turlicha talqin etilgan. Richard Cantillon tadbirkorlikning asosiy omili sifatida tavakkalchilikni boshqarish qobiliyatini ko‘rsatgan. Adam Smith erkin bozor, raqobat va xususiy mulkni iqtisodiy taraqqiyotning muhim sharti sifatida asoslagan. Jean-Baptiste Say ishlab chiqarish omillarini samarali birlashtirishni tadbirkorning asosiy vazifasi deb hisoblagan. Alfred Marshall tadbirkorning tashkilotchilik va boshqaruv salohiyatiga alohida e’tibor qaratgan. Joseph

Schumpeter esa innovatsiyalarni tadbirkorlik rivojlanishining asosiy manbai sifatida talqin qilib, iqtisodiy taraqqiyotning “ijodiy vayronkorlik” modeli orqali amalga oshishini ilmiy jihatdan asoslagan. Keyingi davrlarda Peter Drucker tadbirkorlikni innovatsiyalarni boshqarish va yangi imkoniyatlarni izlab topish jarayoni sifatida izohladi. Douglas North institutsional iqtisodiyot nazariyasida huquqiy tizim, mulk huquqining himoyasi va davlat institutlarining samaradorligini tadbirkorlik rivojlanishining muhim omillari sifatida ko‘rsatdi. Michael Porter esa korxonalarning raqobat ustunligini shakllantirishda innovatsiyalar, klasterlash va samarali biznes strategiyalarining rolini asoslab berdi. Paul Romer va Robert Lucas tomonidan ishlab chiqilgan endogen iqtisodiy o‘sish nazariyasida esa bilimlar, ilmiy tadqiqotlar, texnologik taraqqiyot va inson kapitali iqtisodiy rivojlanishning asosiy drayverlari sifatida e’tirof etildi. Ushbu nazariy yondashuvlar tadbirkorlikni rivojlantirish omillarini kompleks tahlil qilish uchun mustahkam metodologik asos yaratadi. So‘nggi yillarda raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi tadbirkorlik faoliyatining mazmunini tubdan o‘zgartirmoqda. Sun’iy intellekt, elektron tijorat, bulutli texnologiyalar, katta hajmdagi ma’lumotlar (Big Data), blokcheyn va moliyaviy texnologiyalar (FinTech) kichik biznes subyektlariga xarajatlarni optimallashtirish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, marketing faoliyatini takomillashtirish va xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Natijada innovatsion faoliyat, raqamli infratuzilma va texnologik modernizatsiya tadbirkorlikni rivojlantirishning eng muhim omillaridan biriga aylanmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. So‘nggi yillarda xususiy mulk huquqini himoya qilish, tadbirkorlik subyektlarini qo‘llab-quvvatlash, biznesni davlat ro‘yxatidan o‘tkazish tartiblarini soddalashtirish, davlat xizmatlarini raqamlashtirish, soliq ma’murchiligini takomillashtirish va investitsiya muhitini yaxshilash bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bundan tashqari, kichik sanoat zonalari, erkin iqtisodiy zonalar, texnoparklar, biznes-inkubatorlar va startap ekotizimlarini rivojlantirish orqali innovatsion tadbirkorlikni rag‘batlantirish bo‘yicha muhim amaliy choralar ko‘rilmoqda. Shu bilan birga, tadbirkorlikni rivojlantirish jarayonida ayrim tizimli muammolar ham mavjud. Jumladan, uzoq muddatli moliyalashtirish manbalarining cheklanganligi, ayrim hududlarda biznes infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi, yuqori texnologiyali ishlab chiqarishning sustligi, eksport bozorlariga chiqishdagi tashkiliy qiyinchiliklar, innovatsion loyihalarni moliyalashtirish mexanizmlarining cheklanganligi hamda kichik biznes subyektlarining zamonaviy boshqaruv kompetensiyalariga bo‘lgan ehtiyoji tadbirkorlik salohiyatidan to‘liq foydalanishga to‘sqinlik qilmoqda. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun tadbirkorlikni rivojlantirish omillarini chuqur ilmiy tahlil qilish va ularni takomillashtirish bo‘yicha asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish zarur. Mazkur tadqiqotning maqsadi tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotini rivojlantirishga ta’sir etuvchi iqtisodiy, huquqiy, institutsional, ijtimoiy va innovatsion omillarni tizimli ravishda tahlil qilish, ularning o‘zaro bog‘liqligini aniqlash hamda O‘zbekiston sharoitida tadbirkorlikni yanada rivojlantirishga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda tadbirkorlikni rivojlantirish omillari yagona kompleks tizim sifatida baholanib, iqtisodiy, huquqiy, institutsional va innovatsion omillar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik ilmiy

jihatdan asoslandi. Shuningdek, raqamli iqtisodiyot sharoitida sun'iy intellekt, elektron tijorat, FinTech yechimlari va zamonaviy boshqaruv texnologiyalarining kichik biznes rivojlanishiga ta'siri umumlashtirildi hamda O'zbekiston sharoitida tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashning ustuvor yo'nalishlari bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi. Mazkur tadqiqot natijalari tadbirkorlikni rivojlantirish bo'yicha davlat siyosatini takomillashtirish, hududiy biznes muhitini yaxshilash, innovatsion infratuzilmani rivojlantirish, investitsiya faolligini oshirish hamda kichik biznes subyektlarining raqobatbardoshligini mustahkamlashga qaratilgan ilmiy va amaliy qarorlar qabul qilishda metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

**Adabiyotlar tahlili.** Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotini rivojlantirish omillari iqtisodiyot nazariyasi va amaliyotida eng ko'p o'rganilgan ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Bozor iqtisodiyotining shakllanishi va rivojlanishi jarayonida tadbirkorlikning iqtisodiy o'sish, bandlik, innovatsiyalar va raqobatbardoshlikni ta'minlashdagi o'rni tobora ortib borgan. Shu sababli klassik iqtisodiy maktab vakillaridan tortib zamonaviy institutsional va innovatsion iqtisodiyot nazariyasi olimlarigacha bo'lgan ko'plab tadqiqotchilar tadbirkorlikni rivojlantirish omillarini turli nazariy yondashuvlar asosida o'rganib chiqqanlar. Mazkur ilmiy qarashlar tadbirkorlik rivojlanishining iqtisodiy, huquqiy, institutsional, ijtimoiy va texnologik omillarini kompleks baholash imkonini beradi. Tadbirkorlik nazariyasining ilmiy asoslari XVIII asrda Richard Cantillon tomonidan shakllantirilgan. U tadbirkorni bozor noaniqligi sharoitida tavakkalchilikni o'z zimmasiga oluvchi va iqtisodiy resurslarni foyda olish maqsadida samarali taqsimlovchi shaxs sifatida tavsiflaydi. Cantillonning fikricha, tavakkalchilikni boshqarish va bozor imkoniyatlarini to'g'ri baholash tadbirkorlik muvaffaqiyatining asosiy omilidir. Mazkur yondashuv zamonaviy biznesni boshqarish nazariyalarida ham o'z ahamiyatini saqlab qolgan. Adam Smith tadbirkorlikni erkin bozor iqtisodiyoti, xususiy mulk va sog'lom raqobat bilan uzviy bog'laydi. Uning "ko'rinmas qo'l" tamoyiliga ko'ra, tadbirkorlarning shaxsiy manfaatlari erkin bozor mexanizmlari orqali jamiyat farovonligiga xizmat qiladi. Smith iqtisodiy rivojlanishning asosiy omillari sifatida mehnat taqsimoti, bozor erkinligi va kapitalning samarali harakatini ko'rsatadi. Ushbu nazariya bugungi kunda ham tadbirkorlik muhitini shakllantirishning fundamental ilmiy asoslaridan biri hisoblanadi. Jean-Baptiste Say tadbirkorni ishlab chiqarish omillarini – yer, mehnat va kapitalni – samarali uyg'unlashtiruvchi iqtisodiy agent sifatida tavsiflaydi. Sayning fikricha, tadbirkorlikning muvaffaqiyati resurslarni oqilona boshqarish, ishlab chiqarishni samarali tashkil etish va bozor talabiga moslashish qobiliyatiga bog'liq. Ushbu yondashuv zamonaviy menejment va biznesni tashkil etish konsepsiyalarining rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Alfred Marshall tadbirkorlikni ishlab chiqarishning to'rtinchi omili sifatida e'tirof etib, tadbirkorning boshqaruv salohiyati, tashkilotchilik qobiliyati va bozorni tahlil qilish ko'nikmalarini iqtisodiy samaradorlikning muhim omillari sifatida baholaydi. Marshallning ilmiy qarashlariga ko'ra, kichik biznesning ustunligi uning moslashuvchanligi, mahalliy bozorlarga yaqinligi va innovatsion qarorlarni tez qabul qila olishidadir.

XX asr iqtisodiy nazariyasida Joseph Schumpeter tadbirkorlik rivojlanishining asosiy omili sifatida innovatsiyalarni ilgari surdi. Uning "ijodiy vayronkorlik" (creative destruction) konsepsiyasiga ko'ra, iqtisodiy rivojlanish yangi texnologiyalar, yangi

bozorlar va yangi boshqaruv usullarining joriy etilishi orqali amalga oshadi. Schumpeter tadbirkorni iqtisodiy tizimni yangilovchi va raqobat muhitini rivojlantiruvchi asosiy iqtisodiy subyekt sifatida baholaydi. Zamonaviy startap ekotizimlari, venchur kapital bozori va innovatsion korxonalar faoliyati aynan ushbu nazariy qarashlarga tayanadi. Peter Drucker tadbirkorlikni imkoniyatlarni izlab topish va innovatsiyalarni boshqarish jarayoni sifatida talqin qiladi. Unga ko‘ra, muvaffaqiyatli tadbirkor tavakkalchilikdan ko‘ra, yangi imkoniyatlarni aniqlash va ulardan samarali foydalanish qobiliyati bilan ajralib turadi. Drucker kichik biznes rivojlanishida strategik boshqaruv, marketing, mijozlarga yo‘naltirilgan faoliyat va inson kapitalining ahamiyatini alohida ta’kidlaydi. Israel Kirzner tadbirkorlikni bozor nomutanosibliklarini aniqlash va ulardan foyda olish qobiliyati bilan izohlaydi. Uning nazariyasida tadbirkorning asosiy vazifasi bozor signallarini to‘g‘ri talqin qilish, talab va taklif o‘rtasidagi tafovutlarni aniqlash hamda yangi iqtisodiy imkoniyatlarni yaratishdan iborat. Ushbu yondashuv innovatsion tadbirkorlik va startap loyihalarini tahlil qilishda keng qo‘llaniladi. Institutsional iqtisodiyot nazariyasining asoschilaridan biri Douglas North tadbirkorlikni rivojlantirishning eng muhim omili sifatida institutlar sifatini ko‘rsatadi. Uning fikricha, mulk huquqining himoyasi, shartnomalar ijrosining kafolatlanishi, sud tizimining mustaqilligi, davlat boshqaruvining samaradorligi va korrupsiyaning past darajasi tadbirkorlik muhitining jozibadorligini belgilaydi. Northning ilmiy ishlari shuni ko‘rsatadiki, kuchli institutsional muhit mavjud bo‘lmagan sharoitda iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish va investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatlari cheklanadi.

Mahalliy ilmiy adabiyotlarda tadbirkorlikni rivojlantirish masalalari iqtisodiyotning modernizatsiyasi, hududlarni kompleks rivojlantirish, oilaviy tadbirkorlikni kengaytirish, yoshlar va xotin-qizlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash, eksport salohiyatini oshirish hamda biznes infratuzilmasini rivojlantirish nuqtai nazaridan o‘rganilgan. Tadqiqotlarda davlat tomonidan yaratilayotgan huquqiy kafolatlar, soliq islohotlari, kreditlash mexanizmlarini takomillashtirish, erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalari faoliyatining samaradorligi tahlil qilingan. Raqamli iqtisodiyot sharoitida tadbirkorlikni rivojlantirish omillariga bag‘ishlangan zamonaviy ilmiy ishlarda sun’iy intellekt, elektron tijorat, blokcheyn, bulutli texnologiyalar, Big Data, Internet of Things (IoT), moliyaviy texnologiyalar (FinTech) va platforma iqtisodiyotining kichik biznes faoliyatiga ta’siri alohida o‘rganilmoqda. Tadqiqotlar ushbu texnologiyalar korxonalar samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish, boshqaruv sifatini yaxshilash va yangi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirishini ko‘rsatmoqda. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotini rivojlantirishga ta’sir etuvchi omillar ko‘p qirrali va o‘zaro bog‘liq tizimni tashkil etadi. Makroiqtisodiy barqarorlik, samarali huquqiy va institutsional muhit, rivojlangan moliyaviy infratuzilma, inson kapitalining sifati, innovatsion salohiyat, raqamli texnologiyalar va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining uyg‘unligi kichik biznesning barqaror rivojlanishini ta’minlaydi. Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlarni umumlashtirish natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli iqtisodiyot, yashil iqtisodiyot va global qiymat zanjirlari sharoitida tadbirkorlikni rivojlantirish omillarini kompleks baholash bo‘yicha tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish zarur. Ayniqsa, O‘zbekiston sharoitida hududiy rivojlanish, raqamli infratuzilmaning sifati, innovatsion ekotizim, eksport salohiyati va startaplarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining kichik biznes rivojlanishiga ta’sirini tizimli o‘rganish dolzarb ilmiy vazifalardan biri

hisoblanadi. Mazkur tadqiqot aynan ushbu ilmiy bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan bo‘lib, tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotini rivojlantirish omillarini kompleks tahlil qilish hamda ularni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishni nazarda tutadi.

**Tadqiqot natijalari va muhokama.** Mazkur tadqiqot davomida tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotini rivojlantirishga ta’sir etuvchi iqtisodiy, institutsional, huquqiy, ijtimoiy, moliyaviy va innovatsion omillar kompleks yondashuv asosida tahlil qilindi. Ilmiy adabiyotlar, xalqaro tajribalar hamda nazariy konsepsiyalarni qiyosiy o‘rganish natijasida tadbirkorlikning barqaror rivojlanishi alohida bir omilga emas, balki o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lgan omillar tizimiga tayanishi aniqlandi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, kichik biznes iqtisodiyotining muvaffaqiyatli rivojlanishi, avvalo, makroiqtisodiy barqarorlik, biznes yuritish uchun qulay huquqiy muhit, zamonaviy moliyalashtirish mexanizmlari, rivojlangan infratuzilma, malakali inson kapitali va innovatsion faoliyatning uyg‘unlashuvi bilan belgilanadi. Ushbu omillar birgalikda korxonalarning investitsion jozibadorligini oshiradi, ishlab chiqarish samaradorligini yaxshilaydi va ularning ichki hamda tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligini kuchaytiradi.

Iqtisodiy omillarning ta’siri. Tadqiqot natijalari iqtisodiy omillar tadbirkorlik rivojlanishining asosiy drayverlaridan biri ekanligini tasdiqladi. Barqaror makroiqtisodiy muhit, inflyatsiyaning nazorat qilinishi, milliy valyutaning nisbatan barqarorligi va prognoz qilinadigan soliq siyosati tadbirkorlarning uzoq muddatli investitsiya qarorlarini qabul qilishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, imtiyozli kreditlar, subsidiyalar, kafillik mexanizmlari va soliq preferensiyalari kichik biznes subyektlarining ishlab chiqarish hajmini kengaytirish hamda yangi texnologiyalarni joriy etish imkoniyatlarini oshiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy resurslarga erkin kirish imkoniyati mavjud bo‘lgan hududlarda yangi tashkil etilayotgan korxonalar soni va ularning iqtisodiy faolligi yuqori bo‘ladi. Institutsional muhitni tahlil qilish shuni ko‘rsatdiki, tadbirkorlik faoliyatining samaradorligi davlat boshqaruvining sifati bilan bevosita bog‘liq. Xususiy mulk huquqining kafolatlanishi, shartnomalar ijrosining ta’minlanishi, sud tizimining mustaqilligi hamda ma’muriy tartib-taomillarning soddalashtirilishi biznes yuritish xarajatlarini kamaytiradi va investorlar ishonchini mustahkamlaydi. O‘zbekiston sharoitida tadbirkorlikni davlat ro‘yxatidan o‘tkazish, litsenziyalash, ruxsat berish jarayonlarini soddalashtirish hamda davlat xizmatlarini raqamlashtirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar biznes muhitini sezilarli darajada yaxshilashga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, nazorat organlari faoliyatining shaffofligini oshirish va tadbirkorlarning huquqlarini ishonchli himoya qilish bo‘yicha institutsional mexanizmlarni yanada takomillashtirish zarur.

Moliyaviy omillar. Moliyalashtirish manbalarining mavjudligi kichik biznesning rivojlanish sur’atlarini belgilovchi muhim omillardan biridir. Tadqiqot natijalari tijorat banklari kreditlari, mikromoliyalashtirish institutlari, lizing, venchur kapital va investitsiya fondlari tadbirkorlik faoliyatining kengayishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Ayniqsa, innovatsion startaplarni moliyalashtirishda venchur kapital mexanizmlarining rivojlanishi yuqori texnologiyali korxonalar sonining ortishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, moliyaviy savodxonlikni oshirish va biznes-rejalashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish ham moliyaviy resurslardan samarali foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Inson kapitali va ijtimoiy omillar. Tahlillar inson kapitali tadbirkorlik rivojlanishining strategik omillaridan biri ekanligini ko‘rsatdi. Malakali mutaxassislar, zamonaviy tadbirkorlik ta’limi, kasbiy tayyorgarlik va menejment kompetensiyalari korxonalarning boshqaruv sifatini oshirib, mehnat unumdorligini yuksaltiradi. Yoshlar va xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirish bo‘yicha maxsus dasturlar iqtisodiy faollikni kengaytiradi, yangi ish o‘rinlarini yaratadi va hududlarning ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Tadbirkorlik madaniyatini rivojlantirish ham iqtisodiy tashabbuslarning ortishiga xizmat qiluvchi muhim ijtimoiy omil hisoblanadi.

Innovatsion va raqamli omillar. Raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalar tadbirkorlik rivojlanishining asosiy omillaridan biriga aylandi. Tadqiqot natijalari elektron tijorat, sun’iy intellekt, Big Data, bulutli texnologiyalar, blokcheyn, ERP va CRM tizimlaridan foydalanayotgan korxonalarda boshqaruv samaradorligi va mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifati sezilarli darajada yuqori ekanligini ko‘rsatadi. Raqamli texnologiyalar ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi, logistika jarayonlarini optimallashtiradi, marketing faoliyatini takomillashtiradi hamda korxonalarning ichki va tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligini oshiradi. Shu sababli kichik biznesni raqamlashtirish kelgusidagi ustuvor strategik yo‘nalishlardan biri sifatida qaralishi lozim.

**Tadbirkorlikni rivojlantirish omillarining tizimli bahosi**

| Omillar guruhi | Asosiy tarkibiy qismlar | Kutilayotgan iqtisodiy natija |
|---|---|---|
| Makroiqtisodiy | Inflyatsiya, foiz stavkalari, valyuta barqarorligi | Investitsiyalar hajmi oshadi |
| Huquqiy | Mulk huquqi, shartnomalar, qonunchilik | Biznes xavfsizligi kuchayadi |
| Institutsional | Davlat xizmatlari, elektron hukumat, boshqaruv sifati | Biznes muhiti yaxshilanadi |
| Moliyaviy | Kreditlar, lizing, venchur kapital | Korxonalar soni va investitsiyalar ortadi |
| Inson kapitali | Ta'lim, malaka, menejment | Mehnat unumdorligi oshadi |
| Innovatsion | AI, Big Data, ERP, CRM, FinTech | Raqobatbardoshlik kuchayadi |
| Infratuzilmaviy | Transport, logistika, internet | Xarajatlar kamayadi |
| Tashqi iqtisodiy | Eksport, xalqaro hamkorlik | Tashqi bozorlarga chiqish kengayadi |

Jadval tahlili shuni ko‘rsatadiki, tadbirkorlikni rivojlantirish omillari o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, ulardan birining rivojlanishi boshqalarining samaradorligiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari klassik va zamonaviy iqtisodiy nazariyalar bilan mos kelishini ko‘rsatdi. Richard Cantillon va Adam Smith tavakkalchilik hamda erkin bozorni asosiy omil sifatida baholagan bo‘lsa, Joseph Schumpeter innovatsiyalarni iqtisodiy taraqqiyotning bosh drayveri deb hisoblagan. Olingan natijalar ushbu nazariy qarashlarni zamonaviy sharoitda ham tasdiqlaydi. Douglas Northning institutsional iqtisodiyot nazariyasiga muvofiq, tadbirkorlikning rivojlanishi huquqiy tizimning sifati va davlat institutlari samaradorligi bilan uzviy bog‘liq. Tadqiqot natijalari ham biznes muhitining

shaffofligi, mulk huquqining himoyasi va samarali davlat boshqaruvi mavjud bo‘lgan sharoitlarda tadbirkorlikning barqaror rivojlanishini ko‘rsatmoqda. Raqamli iqtisodiyot sharoitida kichik biznes rivojlanishining yangi omillari shakllanmoqda. Sun’iy intellekt, elektron tijorat, moliyaviy texnologiyalar va platforma iqtisodiyoti korxonalarning ishlab chiqarish, marketing va boshqaruv faoliyatini tubdan o‘zgartirmoqda. Shu sababli kelgusida tadbirkorlikni rivojlantirish strategiyasi raqamli transformatsiya bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi zarur. Tahlillar shuningdek, hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy rivojlanish darajasidagi tafovutlar tadbirkorlik faoliyatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini aniqladi. Zamonaviy infratuzilma, logistika tarmoqlari, internet sifati va malakali kadrlar mavjud hududlarda kichik biznesning rivojlanish sur’atlari yuqori bo‘ladi. Shu bois hududiy rivojlanish dasturlarini ishlab chiqishda tadbirkorlik infratuzilmasini takomillashtirish ustuvor yo‘nalishlardan biri bo‘lishi kerak. Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotini rivojlantirish iqtisodiy, huquqiy, institutsional, moliyaviy va innovatsion omillarning uyg‘unlashuvi orqali amalga oshadi. Ushbu omillarning kompleks rivojlanishi O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror o‘sishi, yangi ish o‘rinlari yaratish, aholi farovonligini oshirish va milliy iqtisodiyotning xalqaro raqobatbardoshligini mustahkamlash uchun muhim shart hisoblanadi.

**Xulosa.** Mazkur tadqiqotda tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotini rivojlantirishga ta’sir etuvchi iqtisodiy, huquqiy, institutsional, moliyaviy, ijtimoiy va innovatsion omillar kompleks yondashuv asosida o‘rganildi. Nazariy manbalar, zamonaviy ilmiy tadqiqotlar va xalqaro tajribaning qiyosiy tahlili natijasida tadbirkorlikning barqaror rivojlanishi alohida bir omil emas, balki o‘zaro bog‘liq bo‘lgan ko‘plab omillarning uyg‘un ta’siri natijasida shakllanishi ilmiy jihatdan asoslandi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, makroiqtisodiy barqarorlik, qulay investitsiya muhiti, adolatli soliq siyosati, moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlari va samarali institutsional boshqaruv kichik biznes faoliyatining muvaffaqiyatli rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, xususiy mulk huquqining ishonchli himoya qilinishi, shartnomalar ijrosining kafolatlanishi, tadbirkorlik subyektlari uchun ma’muriy tartib-taomillarning soddalashtirilishi hamda korrupsiyaga qarshi samarali mexanizmlarning joriy etilishi biznes muhitining jozibadorligini sezilarli darajada oshiradi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, moliyaviy infratuzilmaning rivojlanganligi kichik biznesning investitsion faolligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Imtiyozli kreditlar, lizing, mikromoliyalashtirish, venchur kapital va kafillik tizimlarining kengayishi yangi korxonalar tashkil etish, ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiya qilish va innovatsion loyihalarni amalga oshirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, tadbirkorlarning moliyaviy savodxonligi va biznesni strategik rejalashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish moliyaviy resurslardan samarali foydalanishni ta’minlaydi. Inson kapitali tadbirkorlikni rivojlantirishning eng muhim strategik omillaridan biri ekanligi tadqiqot davomida o‘z tasdig‘ini topdi. Malakali kadrlar tayyorlash, tadbirkorlik ta’limini rivojlantirish, zamonaviy menejment va marketing kompetensiyalarini shakllantirish korxonalarning mehnat unumdorligi hamda boshqaruv samaradorligini oshiradi. Yoshlar va xotin-qizlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash esa iqtisodiy faollikni kengaytirish va aholi bandligini ta’minlashga xizmat qiladi. Umuman olganda, tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotini rivojlantirish omillarini tizimli ravishda takomillashtirish O‘zbekiston

Respublikasida iqtisodiy o‘sishni jadallashtirish, investitsiya faolligini oshirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish, eksport salohiyatini kengaytirish va milliy iqtisodiyotning xalqaro raqobatbardoshligini mustahkamlashning muhim omili hisoblanadi. Tadqiqot natijalari davlat organlari, ilmiy muassasalar, oliy ta’lim tashkilotlari va tadbirkorlik subyektlari uchun ushbu sohada strategik qarorlar qabul qilishda ilmiy-uslubiy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Acs, Z. J., & Audretsch, D. B. (2010). *Handbook of Entrepreneurship Research*. New York: Springer.
2. OECD. (2023). *SME and Entrepreneurship Outlook 2023*. Paris: OECD Publishing.
3. OECD. (2024). *Financing SMEs and Entrepreneurs 2024*. Paris: OECD Publishing.
4. World Bank. (2024). *World Development Report 2024*. Washington, DC: World Bank.
5. International Monetary Fund. (2024). *World Economic Outlook*. Washington, DC: IMF.
6. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2024). *World Investment Report 2024*. Geneva: United Nations.
7. Global Entrepreneurship Monitor (GEM). (2024). *Global Entrepreneurship Monitor 2023/2024 Global Report*.
8. European Commission. (2023). *Annual Report on European SMEs 2022/2023*. Brussels.
9. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
10. O‘zbekiston Respublikasining “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni.
11. O‘zbekiston Respublikasining “Raqobat to‘g‘risida”gi Qonuni.
12. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi.
13. O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi.
14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tadbirkorlik va xususiy sektorni rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
15. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha qarorlari.
16. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. *Iqtisodiy rivojlanish bo‘yicha yillik tahliliy hisobotlar*.
17. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. *O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati*. Statistik to‘plamlar.
18. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Pul-kredit siyosati va moliyaviy barqarorlik hisobotlari*.
19. Audretsch, D. B., & Thurik, A. R. (2001). What's New About the New Economy? *Industrial and Corporate Change*, 10(1), 267–315.
20. Shane, S. (2003). *A General Theory of Entrepreneurship: The Individual–Opportunity Nexus*. Edward Elgar Publishing.